

КРАЙНАТА ДЕСНИЦА В ЕВРОПА

Паскал Перино

От края на 90-те години политическото махало в Европа определено се премести на дясно. През 2003 само в четири от петнадесетте страни - членки на Европейския съюз (Германия, Великобритания, Гърция, Швеция), социалистите са все още на власт. Те са включени в коалиционни правителства на десницата в Белгия и Финландия (правителство, ръководено от либерал в Белгия; правителство, ръководено от социалист във Финландия). Десницата управлява в останалите осем страни. Тази "синя вълна" обаче не трябва да се интерпретира като знак за неударим възход на крайната десница и на често свързвания с нея популизъм.

Мястото в електоралното пространство

Наистина в последните година законодателните и президентските избори в много страни показаха динамика в популистките, националистическите и понякога крайно десните партии, които стигнаха до съставяне на правителства в три страни (Австрия, където Свободната партия на Австрия / FPÖ / на Йорг Хайдер се съюзи с консервативната партия на Австрийската народна партия / ÖVP / в правителство, ръководено от Волфганг Шюсел; Италия, където Лигата на севера на Умберто Роси е в съюз с Националния алианс и с Форца Италия в правителството на Силвио Берлускони; Нидерландия, където Лист пим фортиум / Liste Pim Fortuyn / е в съюз с християндемократите на CDA и либералите на VVD в правителство, ръководено от Жан Петер Балкенде). Електоралният напредък на тези формации бе значителен в Австрия (26,8% за FPÖ през 1999, последвани от значителен спад през 2002 – само 10%), в Белгия (9,9% за Вламс блок и 1,5% за Националния фронт в Белгия през 1999), Дания (12% за Австрийската народняшка партия / Dansk Folkeparti/ и 0,6% за Партията на прогреса през 2001), Франция (16% за Жан-Мари льо Пен и 2,3% за Бруно Мегре на президентските избори през април 2002, 11,3% за Националния фронт / FN / и 1,1% за Националното републиканско движение /MNR/ на законодателните избори през юни) и Нидерландия (17% за Лист Пим Фортуйн / LPF / през 2002, последвани от силна ерозия през 2003, което върна LPF на нивото от 5,7%). Независимо от Европейския съюз подобни движения бяха регистрирани в Норвегия, където Партията на прогреса на Карл Хаген събра 14,7% на законодателните избори през 2001 и в Швейцария, където UDP-SVP на Кристоф Блошер достигна 22,5% от гласовете на законодателните избори от 1999. Без съмнение зад тази "синя вълна" се очертава тук и там надигане на протестния или самоличностния популизъм (национал-популизъм) ² Тези две форми на популизъм трябва да се разграничават. Нито Народната партия на Жозе Азнар в Испания, нито CDS-PP на Пауло Портас в Португалия, нито Н емският християндемократически съюз / CDU-CSU / на Едмонд Штойбер в Германия, нито Форца Италия на Силвио Берлускони, нито дори Националния алианс на Жианфранко Фини в Италия не могат да се смесват с крайно десни формации. Това са консервативни партии, които се доближават повече до либералната десница отколкото до крайната десница.

Многообразието на крайните десници

Дори тези крайни десници, които носят посланията на популизма и на национализма, се различават. Умберто Боси, Жан - Мари льо Пен, Пим Фортуйн или Карл Хаген не споделят едно и също политическо кредо и имат различен произход. Северната лига на Умберто Боси е политически отдушник на широка регионална периферия, утвърдила се с противопоставянето си на римския централизъм и на централизираната държава, обвинена за щедростта на Мезоджирно / Mezzogiorno /. Жан-Мари льо Пен разчита на носталгията по реакционния национализъм, на отхвърлянето от обществото, стойности от морално естество, на авторитарност, които нямат особена прилика с LPF , създаден от Пим, Фортуйн, чиято афиширана хомосексуалност беше в съзвучие с нидерландския културния либерализъм. Накрая FRP? на Карл Хаген е като много други Скандинавски партии на прогреса, създадена като реакция на хипертрофията на Държавата-провидение в много европейски страни от Севера и на сдържаността на голяма част от норвежците към Европейския съюз.

Всичките тези движения се различават и една от най-ярките проявите на многообразието е трудността при съжителството им в европейски план. Вече два законодателни мандата няма европейска група на крайната десница в Парламента в Страсбург. През 1984 Жан-Мари льо Пен беше успял да ръководи малка група (групата на европейските десници), организирана около NF и италианското социално движение / MSI /. През 1989 беше успял да поднови опита, отделяйки се от MSI , която се противопоставяше на немските републиканци по въпроса за Горни Адидже. Той оглавяваше поведението на група, в която влизаха десет депутата от FN , шест Republikaner и един депутат от Вламс блок. След 1994 крайната десница не успява да формира група и днес е разпръсната между няколко групи в Европейския парламент: Съюз за Европа на нациите, ръководен от Шарл Паскуа, обединява "суверенистите" и включва в редиците си един депутат от Датската народняшка партия /Dansk Folkeparti/ и група независими депутати, в която впрочем има пет депутати от NF, пет депутати от FPÖ, двама от Вламс блок и трима от Северната лига. Въпреки това разцепление и вечното затруднение на националистите да проявят солидарност в международен план те имат и някои общи черти ³.

Някои инварианти

Независимо от доктриналните референции, хетероклитни и понякога неясни, макар и с разнообразен политически път, тези многообразни формации се характеризират с привързаност към централизираното функциониране под ръководството на харизматични ръководители, с често служене с популистката демагогия и с няколко основни теми, постоянно повтарящи се в политическата им аргументация. Особената привързаност към темата за ксенофобията, се проявява в честото прибягване към "анти-миграционната" тематика, утвърдена композанта q особено ясна в сферата на "реда и законността". Икономическата им програма е съвкупност от различни компоненти, синтез от неолиберализма на 90-те години . Безмерно се използва "противосистемна" реторика на отричане на "елитите , дошли отгоре". Разбира , се много от тези теми са използвани по друго време и от други политически сили, не особено привързани към представителната демокрация. Търсенето на обща и пряка връзка с фашизма между двете войни би било двусмислено и дори погрешно. Фашистките партии от 20-те и 30-те години са се зародили в контекста на дълбока икономическа и финансова криза – голямата депресия от 1929 – който няма еквивалент днес. Развитието им се дължи на породилите се фрустрационни настроения от Първата световна война: фрустрация на унижения победен в Германия, фрустрация на пренебрегнатия победител в Италия. Днес нито икономическата нищета, нито травмите от дълъг и кървав конфликт се срещат в Европа. Тези фашистки партии са били също така и тоталитарни, считащи, че една-единствена партия трябва да доминира над обществото и да го организира изцяло. FPÖ , FN, Republikaner, LPF както и Лигата на Севера не проповядват излизане от режима на плуралистичната демокрация. Партиите между двете войни прилагаха « Führerprinzip » или култ към Дуче.

Централната роля на партийния ръководител на национално-популистките партии днес е далеко от това виждане. Нито една съвременна формация не препоръчва масирана намеса на държавата в икономиката – както това е било при нацистите и фашистите – нито корпоративна организация на обществото. Действителността сега не бива да се гледа през очилата на миналото, тъй като има вероятност да се пропуснат съвременните елементи, които характеризират днешните крайни десници. Съсредоточаването върху сходствата може да подмине богатството и оригиналността на един нов политически феномен. Впрочем интересна е констатацията, че старите крайни десници от фашистки тип, които още съществуват в Европа, са обезкръвени. Нито испанската крайна десница, в плен на носталгията по отминалия франкизъм, нито MSI-Flamme Tricolore - наследник на фашизма на Мусолини, нито гръцката крайна десница - пазеща спомена за режима на полковниците, срещат особен електорален отзвук. Те всичките са потънали в електорална маргиналност. Но когато тези далечни наследници на стари формации уловят днешните проблеми, успехът им може да бъде впечатляващ. FPÖ в Австрия, NF във Франция, Датската народняшката партия в Дания, Fremskrittspartiet в Норвегия както и LPF в Нидерландия преминаха спокойно бариерата от 10%, а в Австрия достигнаха 20%.

Безпокойствата на съвременността.

През 1930 Зигмунд Фройд е показал забележително как "безпокойствата в културата" ⁴ са в основата на развихрянето на смъртоносни идеологии в Европа. Европейската култура, изградена като всяка култура върху отричането на импулсивността му, е изглеждала като обхваната от дълбоко тревожно безпокойство и не можеща повече да възпрепятства разцветата на подсъзнателния подтик към агресивност и дори към смъртта. Седемдесет години по-късно анализът на бащата на психоанализата е все още валиден. Към това психологическо обяснение трябва да се прибави и социологическо, което се корени в дълбокото безпокойство на нашето съвремие. То е едновременно икономическо, социокултурно и политическо.

В икономически план цели отрасли на индустриалния капитализъм изчезнаха и отстъпиха място на капитализъм от постиндустриален тип. В нашите икономики западането на индустриалното общество отстъпва място на разгръщането на икономиката на услугите, на разделение на трудовия пазар, появяване на "дуално общество", в което малко квалифицираните, временните, маргиналните работни места са за "хората отдолу". За тях дуалното общество се изразява в изчезване на всичко, което е осмисляло индустриалното общество. Индустриалният капитализъм със силно държавна регулация породил общество от хомогенни класи, които пораждаха чувството за трайна принадлежност към социалните среди (работническа класа, селячество, буржоазия), идеологии (десница, левица), политически семейства (комунистическа партия, социалдемократическа, християндемократия, консервативен блок). Светът, в който се пораждаха силни чувства за принадлежност, е мъртъв. Например френският случай с двете пространства на ляво и дясно – едното оформено около КП и около "антикомунистическото общество", другото около Католическата църква и свързаните с нея – изчезнаха, пораждайки дълбоко чувство за изоставеност. Върху развалините на отиващия си стар свят разцъфтяха всякакви тревожни безпокойства и носталгии. Лео Пен, Йорг Хайдер, Филип Девинтер и други съумяха да ги забележат, да ги понесат, да ги призоват и да им намерят електорално пространство. Отзвукът им е особено силен в работническите среди, които бяха основният актьор при развитието на индустриалния капитализъм. От края на 90-те години електоралният напредък на крайните десници в работническите среди, дотогава завоевание на социалдемократичната и комунистическата левица, бе повсеместен в Европа. FN, норвежката FrP, фламандския Вламс Блок, немската крайна десница (Republikaner, DVU, NPD), австрийската FPÖ при всичките се забелязва пролетаризацията на електората ⁵. Така породените тревоги от роненето на индустриалния капитализъм дадох на европейската крайна десница работнически контингенти от избиратели, които дойдоха да подкрепят отслабналите традиционните електорални групи, произлезли от дребната буржоазия (занаятчии, търговци, дребни предприемачи, независими работници). Този "съюз на бутика и цеха" е в сърцевината на печелившите електорални формули на европейската крайна десница. Тя можа през 90-те години да нагоди програмата си и идеологическите ориентации, за да се обърне към двата вида клиенти. За една работническа класа, обзета от носталгия по закрилящия индустриален капитализъм и заплашена от постиндустриалния капитализъм, повече либерален и индивидуалистичен, крайно десните партии предлагат най-често държавата закрилник, участваща в преразпределението на богатствата, в намаляването на неравенствата и запазваща механизма на държавата-провидение за поданиците. "Шовинизмът на държавата-провидение" намира отзвук в работническите среди, дестабилизиращи от конкуренцията на чужденците на пазара на труда и намаляването на ресурсите на държавата-провидение. На независимата дребна буржоазия крайната десница предлага по-класически начин една държава, съсредоточена върху царските си функции, носител на "ред и законност", и програма с антифискални акценти, често демагогски.

В социален и културен план съвременността се превъплъщава преди всичко в нарастващото ежедневното твърдение за това, което би могло да се нарече "отворено общество" ⁶. Отварянето, което засяга всички европейски общества, а и далече не само тях, е икономическо отваряне, свързано с глобализацията на икономически и финансови обмени, политическо отваряне с изграждането на Европа, супранационално развитие по отношение на междудържавните международни отношения и културно и социално отваряне със засилването на миграционните потоци, нарастването на мобилността на населението и оформящия се все повече многокултурен облик на обществата ни. При това тройно отваряне се изправяме пред два типа реакции. Много от произлизащите от висшите и от средните класи виждат само положителен аспект в отварянето или мислят, че след време ще спечелят от ползите. Но има много лица с ниска степен на образование, намиращи се в долната част на социалната стълбца, не проумяващи смисъла на промените и с тревога виждащи разпадането на познатия им свят на стабилно общество и относително затворено от поколенията преди тях. Тогава те се обединяват с охота около глашатаята на "затвореното общество" - каквито са лидерите на съвременните крайни десници. Това е FPÖ на Йорг Хайдер? Водещ атаката срещу "нашествениците" унгарци, словенци или чехи. Това е Лео Пен, отричащ "евроглобализацията", "космополитизма" и настояващ за излизане от Европа и еврото. Това е Пиа Кжаерсгаард, славещ хомогенността на Дания, "която никога не е била и няма да бъде земя на имиграцията". Всички тези лидери намират съгласие в прогнозата за "вредата" от отвореното общество, в необходимостта да се спре процесът и във връщането назад към по-"затворени" общества. Появя се ново разделение в много европейски страни, което няма особена прилика с традиционното разделение на ляво – дясно и което се изяви за първи път във Франция на референдума от 1992 за одобряване на договора от Маастрихт и раздели избирателите на две почти равни части. Това разделение противопоставя адаптиращите се към глобализацията, към изграждането на Европа, към монокултурното общество на тези, които искат да се предпазят от промените, заключвайки границите и проповядвайки модели на "затворени общества". Крайната десница с дългата си традиция на "национализъм на затварянето" много добре разбра, че се намира в по-изгодна позиция от другите политически семейства и да експлоатира това съществено безпокойство на нашето социално и културно съвремие. В Източна Европа - между страните кандидатки за Европейския съюз, се наблюдава същият феномен ⁷. Разделението противопоставя тези, за които Европейският съюз олицетворява една голяма мечта и окончателно нареждане в демократичното общество на изпълнените с носталгия по националкомунизма, готови да попаднат в мрежите на ултранационалисти като Корнелио Тюдор (PRM, партията събра 19,5% от

гласовете на законодателните избори през 2000, Корнелио Тюдор достигна 28,3% и 33,2% на първия и втория тур на президентските избори през същата година), унгарецът Ищван Сзурка (MIEP), полякът Анджей Лепер (след като привлече 3,1% от гласовете на президентските от 2000 партията му Samoobrona достигна 10,2% от гласовете през 2001, една друга Националистическа лига, LPR, достигна 7,9%) както и сърбина Войслав Сешел (СРС, тази партия събра 8,6% от гласовете през 2000, друга националистическа формация, SSJ , събра 5,3% и на президентските същата година В.Сешел спечели 23,7% от гласовете през септември и 36,1% през декември).

И накрая последният елемент от кризата на съвременното, който захранва динамиката на крайните десници: демократичното притеснение. В блестящата си политическа история на региона Марсел Гоше е доказал как "разочарованието от света" ⁸ засяга не само религиозната сфера, но изцяло всички представителни системи отчитайки разволя на колективно преобразование и следователно политическите идеологии. Това разрушаване на представителните системи, претендиращи за познаване и контрол на ставащото доведе до загуба на политическите ориентири и до дълбока криза на политическото представяне. Тя е повсеместна за Европа, но в някои страни по-дълбокото притеснение се дължи на факта, че политическото представителство не успява да оформи разновидността, новото и комплектността на разделенията, които пресичат обществата ⁹. Това безпокойство изглежда достига връхната си точка в политическите системи, където политическият конфликт е загубил от смисъла си, където левица и десница създават понякога впечатление, че постигат съгласие по същество, където основните политически формации си разпределят в квази-институционален консенсус останките от властта. Тази система понякога отива доста далече и е институционализирана под формата на това, което Аренд Лижпхарт нарича "консоциативна демокрация" ¹⁰. В страните, където "демократията на консенсуса" се е превърнала в система – "Proporz" в Австрия, la "concordance" в Швейцария, "pillarization" (Verzuiling) и partitocratie в Белгия и в Нидерландия – крайните десници и/или популистите имат пространство за да обират недоволствата и противопоставянето на статуквото. Когато гражданите си казват: "Обществото се променя, но системата на разпределение на властта и на елита остава несменяема", популистите и подобните им "анти" остават единствените истински опоненти. Във Франция една лоша версия на тази "демократия на консенсуса", "la cohabitation" ¹¹ има същите последствия и изтласка на втория кръг един Жан-Мари льо Пен, глашатай на радикално противопоставяне на "системата" и на "Естаблишмент" . Тези формации "извън системата" могат да достигнат рекордни нива, които спадат веднага след интеграцията им в системата, каквато беше случая на FPO след влизането ѝ в правителството, през февруари 2000 на страната на консерваторите от OVP . За страните, които са съумели да избегнат модела на "консенсусната демокрация", оставеното свободно пространство за действие на крайната десница е по-тясно, защото съществува истинско редуване на големи партии от дясно и от ляво, с десница, която изпълва цялото пространство на десните партии и не оставя терен а на имиграцията или сигурността на крайната десница. Вчерта Консервативната партия на Маргарет Тачер във Великобритания, днес коалицията (CDU-CSU) на Едмунд Щойбер в Германия и Народната партия на Хосе-Мария Аснар в Испания осъзнаха ползата, която крайната десница може да извлече от лаксизма по отношение на нелегалната имиграция, на "законността и реда" или политическото разбъркване и неяснота между ляво и дясно.

Надигането на крайните десници в Европа не е непредотвратим феномен. Несъмнено, когато политиката се демистифицира и разочарова, някои подхранват носталгията по старите революционни или ултрареакционни страсти, които въодушевяваха до преди няколко десетилетия политическото пространство. Но както Марсел Гоше ¹² наскоро каза "Омагьосването от политиката бе кошмарът на ХХ век". Избликването тук и там на десен или ляв екстремизъм е само едно ехо, зле изразено разочарование и затруднение да се проумее една "демистифицирана", "скромна" но също така и преди всичко модерна политика.

Превод: Галина Илчева

1 Най-същественото от тази тема бе публикувано в списание *Etudes* (decembre 2002) под заглавие « Montee des droites extremes en Europe ».

2 За разновидностите на популизма и на понятието "национал-популизъм" може да се прочете Pierre-Andre Taguieff, *L'illusion populiste* , Paris, Berg International, 2002 (с. 125 - 145).

Авторът разграничава два полюса на популисткия дискурс - полюсът protestataire-societal , където народът, към който се апелира *le demos* , полюсът identitaire-national, където народът е р а з г л е ж дан като un *ethnos* . Тези два полюса често се смесват в действителността на популистките формации, близки до крайната десница. Например националпопулизъмът от типа на Льо Пен е нестабилна синтеза от характеристиките на различните типове политически популизъм, споменати по-горе. Протестният и самоличностният често се смесват.

3 По този въпрос може да се намери добра информация при Jocelyn A.J. Evans et Gilles Ivaldi, Les dynamiques electorales de l'extreme droite europeenne, *Revue Politique et Parlementaire* , n°1019, mai-juin/juillet-aout 2002, pp. 67-83.

4 Sigmund Freud, *Le malaise dans la culture* , Paris, Coll. Quadrige, PUF, 1995 (1 ere edition en allemand : Vienne, Internationaler Psychoanalytischer Verlag, 1930).

5 По този въпрос може да се консултира Jocelyn A ; J . Evans, Gilles Ivaldi, Les dynamiques electorales de l'extreme droite europeenne, *Revue politique et parlementaire* , n° 1019, mai-juin/juillet-aout 2002, pp. 67-83.

6 По този проблем може да се прочете Pascal Perrineau, dir., *Les croises de la societe fermee, L'Europe des extremes droites* , Editions de l'Aube, 2001.

7 Макар и често пъти да е по-лошо структурирана и организирана отколкото в Западна Европа, крайната десница от Централна и Източна Европа е идеологически често "по-твърда" и по-открито антидемократична и тя е също израз на многостранната криза в процеса на демокрация: преход от авторитарни режими към демократични режими, преминаване на социалистическите икономики към капиталистически пазарни икономики и променянето на индустриализация към постиндустриализация. Това отваря перспективи за развитието на крайна десница, но нейното политическо пространство е относително ограничено, поради факта, че национализъмът се съдържа в идеологическите референции на голям брой от политическите дейци от тези страни и историческият фашизъм там е силно дискредитиран. (Статията на Michael Minkenberg, The radical right in post-socialist Central and Eastern Europe :

comparative observations and interpretations, *East European Politics and Societies*, vol.16, n°2, spring 2002, p. 335-362).

8 Marcel Gauchet, *Le désenchantement du monde, Une histoire politique de la religion*, Paris, NRF, Gallimard, 1985.

9 Както го описва Марсел Гоше в « *Le désenchantement du monde* », конфликтът като ос на политическото съотношение има нужда "антагонизмът да се разпростира поне виртуално върху цялото общество и да се закрепва в гражданско несъзвучие, да присъства на политическата сцена като несъгласие или наръч от несъгласия, присъщи на хода на връзките между индивидите и групите". (с.282)

10 В своя труд върху политическата нидерландска система, Аренд Лижпхарт въвежда това понятие на "консоциативна демокрация", която се определя от правителствен картел на политически елит, който се опитва да трансформира демокрацията според фрагментираната политическа култура в стабилна демокрация. Австрия и Швейцария често са били считани като най-вярното олицетворение на този модел. Cf. Arend Lijphart, Julian Thomas Hottinger, Les democracies consociatives, *Revue internationale de politique comparee*, vol.4, n°3, 1997, pp.529-697.

11 Съвместно управление на левицата и десницата във властта (бел. прев.)

12 Marcel Gauchet, Le double refus du religieux et du politique, entretien, *Le Figaro*, 29 juillet 2002, p.23.